

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

Δεξιός ή αριστερός; Συντηρητικός ή προοδευτικός; Εάν υπάρχει ένας σημερινός οικονομολόγος που δύσκολα μπορεί να ενταχθεί στις τρέχουσες ταξινομήσεις, πολιτικές ή επιστημονικές, αυτός είναι ο Έντμουντ Φελπς. Τούτη η ιδιάζουσα ανεξαρτησία του εξηγεί εν μέρει γιατί η Ακαδημία Επιστημών της Σουηδίας άργησε τόσο να του απονεμίσει το βραβείο Νόμπελ Οικονομικών (2006), μολονότι στο σκεπτικό της βράβευσής του επικαλείται αποκλειστικά τις επιστημονικές του δημοσιεύσεις της εικοσαετίας 1960-70: το φυσικό ποσοστό ανεργίας και η επαυξημένη με προσδοκίες καμπύλη του Phillips, οι χρυσοί κανόνες της συσσώρευσης του κεφαλαίου και της έρευνας, η παραβολή των νησίδων που χρησιμοποιήθηκε στα μοντέλα των ορθολογικών προσδοκιών, το μοντέλο του μισθού απόδοσης, η βέλτιστη στόχευση του πληθωρισμού, η συμβολή του στη θεωρία της καινοτομίας και της οικονομικής μεγέθυνσης κ.ά. Ορισμένες εξ αυτών είχαν άμεση επίδραση, η σημασία άλλων αναγνωρίστηκε πολλά χρόνια αργότερα. Μια αργή αφομοίωση που επίσης καθυστέρησε την αναγνώρισή του.

Ένας πρόσθετος λόγος είναι ότι το έργο του επισκιάστηκε από άλλους. Το φυσικό ποσοστό ανεργίας, λόγου χάριν, ταυτίστηκε επί μακρόν με τον Μίλτον Φρίντμαν που επινόησε τον όρο, παρότι η δημοσιευμένη την ίδια χρονιά (1968) ανάλυση του Φελπς υπήρξε κατά κοινή ομολογία πληρέστερη και μεγαλύτερου βάθους. Φυσιολογική μάλλον εξέλιξη, αν ληφθεί υπόψη ότι ο αναγνωρισμένος ήδη επιστήμονας και απaráμιλλος επικοινωνιακά Φρίντμαν είχε απέναντί του τον προικισμένο μεν, αλλά ακόμη ανερχόμενο Φελπς (βιογραφικές πληροφορίες βρίσκονται στο <www.columbia.edu/~esp2>).

Το ίδιο θα επαναληφθεί σύντομα, αλλά τούτη τη φορά η επιλογή των οικονομολόγων ανέδινε και ιδεολογικό άρωμα. Τη δεκαετία του '60, η μακροοικονομική μελετούσε τις αλληλεξαρτήσεις των συνολικών μεγεθών (εθνικό εισόδημα, προσφορά χρήματος, συνολική αποταμίευση κ.λπ.) δίχως αναφορά στις αποφάσεις των ανθρώπων. Το λίαν ενοχλητικό αυτό χάσμα μεταξύ μικροοικονομικής και μακροοικονομικής έμοιαζε αγεφύρωτο. Ενσωματώνοντας εύλογες παραδοχές όσον αφορά την αβεβαιότητα ή/και τη γνώση των δρώντων και δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στις προσδοκίες τους, ο Φελπς εισήγαγε μικροοικονομικές θεωρήσεις στη μακροοικονομική μοντελοποίηση. Η διανοητική αυτή καινοτομία, όμως, επισκιάστηκε ήδη από τις αρχές του '70 από την προσέγγιση των ορθολογικών

προσδοκιών. Βασισμένη στην ακραία υπόθεση ότι οι δρώντες γνωρίζουν το ακριβές μοντέλο της οικονομίας το οποίο συμπίπτει με εκείνο του μελετητή, η κομψή αυτή θεωρία αποτελούσε γενίκευση της νεοκλασικής ισορροπίας υπό τέλεια πληροφορία και γνώση – διόλου ευκαταφρόνητο πλεονέκτημα για την αποδοχή της σε μια εποχή πλήρους κυριαρχίας της νεοκλασικής οικονομικής. Επιπλέον, την ευνοούσε η συγκυρία. Το συμπέρασμά της ότι οι κυβερνήσεις ματαιοπονούν με τις πολιτικές χειρισμού της καμπύλης του Phillips, συνέπλεε με το ταχέως εξαπλούμενο δόγμα για απελευθέρωση των αγορών και περιορισμό των κρατικών παρεμβάσεων.

Απεναντίας, το έργο του Φελπς εγγράφεται στην παράδοση των Τζ. Σουμπέτερ, Τζ. Μ. Κέυνς και Φ. Χάγιεκ που πήραν νωρίς τις αποστάσεις τους από το νεοκλασικό παράδειγμα των τέλει αγορών, της τέλει πληροφορίας και της ανταγωνιστικής ισορροπίας. Πυρήνας του ερευνητικού του προγράμματος υπήρξε η πεποίθηση ότι οι σύγχρονες (νεωτερικές) οικονομίες πρέπει να προσεγγιστούν ως «δημιουργική κοινωνική διεργασία», στην οποία κεντρικό ρόλο έχουν η καινοτομία και η επιχειρηματικότητα· ειδάλλως, θα παραμένουν ακατανόητες οι μεγάλες διακυμάνσεις στις οποίες υπόκειται ο καπιταλισμός. Παρεμπιπτόντως, σημειώνω για όσους επιμένουν να κατατάσσουν τον καπιταλισμό στις προς αποφυγή «βρώμικες» πολιτικά λέξεις ότι ο Φελπς ίδρυσε και διευθύνει το *Κέντρο για τον Καπιταλισμό και την Κοινωνία* στο Κολούμπια.

Εν πάση περιπτώσει, σήμερα ο Φελπς αναγνωρίζεται δικαίως ως βασικός συντελεστής στη μεγάλη στροφή της μακροοικονομικής, οι δε εργασίες του έχουν βρει τη θέση τους στα διδακτικά εγχειρίδια. Αυτή, όμως, είναι η μία διάσταση του έργου του. Εξίσου βαρύνουσα σταθερά της σκέψης του υπήρξε η οικονομική δικαιοσύνη. Φίλος του Τζων Ρωλς, επιμελήθηκε ήδη το 1974 τον τόμο *Economic Justice* που εξοικείωσε τους οικονομολόγους με τη σκέψη του σπουδαίου Αμερικανού φιλοσόφου. Αυτή η διπλή έγνοια του Φελπς –η κατανόηση της δυναμικής των σύγχρονων οικονομιών, και η βελτίωση της κοινωνίας προς την κατεύθυνση της ελευθερίας και της ποιότητας της ανθρώπινης ζωής, καθώς και οι αλληλοσυνδέσεις τους– διαπερνά το ανά χείρας πόνημα.

Η *Πρόδος για Όλους* είναι ιδιάζον έργο. Σπανίως βλέπει κανείς σε βιβλίο οικονομικών να κατέχουν προνομιακή θέση μη οικονομικές έννοιες – συμπερίληψη, δέσμευση, αυτοπραγμάτωση, αυτοσεβασμός, αυτοέκφραση, δημιουργικότητα, ζωτικότητα, ανθρώπινη ικανοποίηση, προσωπική πρόοδος και ακμαιότητα και μη οικονομολόγοι συγγραφείς – Αριστοτέλης, Ντέιβιντ Χιουμ, Βολταίρος, Τζων Ντιούι, Γουίλιαμ Τζέιμς, Τζων Ρωλς, Ανρύ Μπερκσόν, Αβραάμ Μάσλοου, Σαίξπηρ, Θερβάντες, Έμιλι και Σαρλότ Μπροντέ, Ουόλτ Ουίτμαν, Χέρμαν Μέλβιλ.

Διόλου δυσεξήγητες, ωστόσο, αυτές οι αναφορές στη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία δεδομένου του ερευνητικού ερωτήματος που θέτει και της απάντησης που

κομίζει ο συγγραφέας. Ο Φελπς επιδιώκει να ερμηνεύσει το ιστορικά πρωτοφανές γεγονός της ραγδαίας οικονομικής μεγέθυνσης που παρατηρήθηκε στις ΗΠΑ και σε ευρωπαϊκές χώρες από τον 19ο αιώνα και εντεύθεν – πρωτοφανές με την έννοια ότι επί δεκάδες αιώνες το βιοτικό τους επίπεδο παρέμεινε πρακτικά στάσιμο. Ο δυναμισμός αυτών των κοινωνιών οφείλεται πρωτίστως στο μαζικό πνεύμα καινοτομίας που τις διαπερνά, το οποίο με τη σειρά του απέρρευσε από ριζοσπαστικές αλλαγές στις αξίες και τους θεσμούς. Συγκρινόμενη μάλιστα με τα δύο κύρια ανταγωνιστικά συστήματα, τον σοσιαλισμό και τον κορπορατισμό, η έτσι νοούμενη νεωτερική οικονομία αποδεικνύεται ανώτερη όσον αφορά τόσο την ατομική άνθηση όσο και την κοινωνική δικαιοσύνη. Παρά ταύτα, την τελευταία πεντηκονταετία εμφανίζει έντονα σημάδια κόπωσης, τα οποία αποτυπώνονται στους χαμηλούς ρυθμούς της ολικής παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής (ή πολυπαραγοντικής παραγωγικότητας) – ένας σταθμισμένος μέσος της παραγωγικότητας της εργασίας και της παραγωγικότητας του κεφαλαίου που μετράει πόσο γρήγορα αυξάνεται η εκροή σχετικά με την αύξηση των εισροών της εργασίας και του κεφαλαίου. Η κάμψη του δυναμισμού αυτών των κοινωνιών από τη δεκαετία του 1960 και μετά οφείλεται στη διάβρωσή τους από το κορπορατιστικό πνεύμα και την παραδοσιοκρατία. Εξού και η υπόδειξη: αν θέλουν να ανακτήσουν τον δυναμισμό τους, οι οικονομίες θα πρέπει να απωθήσουν αυτές τις συντηρητικές αντιλήψεις.

Στην ίδια γραμμή με τη Γερμανική Ιστορική Σχολή και ειδικότερα τον Τζότζεφ Σουμπέτερ, ο Φελπς διατείνεται ότι καθοριστικός παράγοντας που δημιούργησε τη σύγχρονη καπιταλιστική οικονομία ήταν η καινοτομία ή, σύμφωνα με την ωραία διατύπωση του Alfred North Whitehead, η ταχεία ανάπτυξη του πολιτισμού κατέστη δυνατή μόνον όταν «ο άνθρωπος *εφηύρε* τη μέθοδο της εφεύρεσης». Προαπαιτούμενό της υπήρξε η ριζική μεταβολή στις πεποιθήσεις, τις αξίες και τις προτιμήσεις που αποκρυσταλλώθηκαν στον ατομικισμό, την προσωπική ανάπτυξη και τη ζωτικότητα (vitalism). Η νέα αυτή κουλτούρα επέβαλλε θεσμικές αλλαγές στους κανόνες του οικονομικού παιχνιδιού προκειμένου να διευκολυνθεί η καινοτομία. Υπ' αυτό το πρίσμα, η *Πρόσδος για Όλους* συμβάλλει ουσιαστικά στην πρόσφατη προσπάθεια επανεκτίμησης του πολιτισμικού υπόβαθρου των βιομηχανικών επαναστάσεων από άλλους μελετητές, παραδείγματος χάριν την Deirdre McCloskey που έγραψε εκτενώς για την ηθική των αστών.

Κουλτούρα της καινοτομίας σημαίνει πειραματισμός, διερεύνηση, ανακάλυψη, επιπόνηση, φαντασία, επίλυση προβλημάτων. Πεμπτούσια του οικονομικού δυναμισμού, η γοητεία του καινούργιου εξελίχθηκε σε μαζική φρενίτιδα που, σαρώνοντας αρτηριοσκληρωτικούς θεσμούς και αντιλήψεις, δημιούργησε την «καλή οικονομία». Καλή οικονομία είναι εκείνη που παρέχει τις δυνατότητες για την «καλή ζωή» (ευ ζην, good life) και η καλή ζωή ταυτίζεται με εκείνη την κατάσταση

πνευματικής και ψυχικής άνθησης του ατόμου στην οποία το κατευθυντήριο πνεύμα (ο καλός δαίμονας) είναι η δημιουργικότητα.¹ Εμφανώς, ο τόνος δεν δίνεται στην αναγκαία υλική ευημερία, αλλά σε ό,τι ευνοεί την ανάπτυξη των ανθρωπινων δυνατοτήτων και την ικανοποίηση από την εργασία.

Κραυγαλέα εξιδανίκευση θα αντέτεινε όποιος θυμάται τον Τσάρλι Τσάπλιν στη γραμμή παραγωγής των *Μοντέρνων Καιρών* ή βλέπει στις μέρες μας Κινέζους εργάτες να συναρμολογούν ηλεκτρονικά γκάτζετ δίχως να σηκώνουν το κεφάλι τους ένα λεπτό. Αναμφισβήτητα, ο καπιταλισμός της μαζικής παραγωγής βελτίωσε το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων, αλλά ποιος θα τολμούσε να χαρακτηρίσει συναρπαστικό τον εργασιακό βίο και την καθημερινότητά τους; Ούτε μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι πολλοί εξ ημών συγκινούνται από μια πυρετώδη εμπλοκή στην καινοτομία, είτε στην εργασία είτε στη σχολή μας. Εντούτοις, το ουσιώδες στην κατά Φελπς σύγχρονη οικονομία είναι ότι μεγάλο τμήμα του πληθυσμού ακμάζει, όχι όμως όλοι (όπως μαζική ανεργία δεν σημαίνει ότι όλοι είναι άνεργοι), και ότι αυτό το τμήμα ήταν συγκριτικά μεγαλύτερο στο παρελθόν. Επιπλέον, η επιχειρηματική καινοτομία δεν διαφέρει θεμελιωδώς από την επιστημονική και καλλιτεχνική δημιουργία. Με άλλα λόγια, δεν χρειάζεται να είμαστε όλοι Μπαχ, Αϊνστάιν ή Προυστ για να έχει νόημα η ανάπτυξη των δυνατοτήτων μας και η επιδίωξη της καλής ζωής – αλλοίμονο μάλιστα αν ίσχυε κάτι τέτοιο.

Τέλος, ο Φελπς διαχωρίζει σαφώς τη θέση του από όσους πιστεύουν ότι η ατομική ακμαιότητα, υλική και ψυχική, συναρτάται με τη μεγιστοποίηση του διαθέσιμου ελεύθερου χρόνου. Ταυτισμένη με την εκμετάλλευση, η εργασία ανέκαθεν αντιμετωπίστηκε από την Αριστερά αρνητικά, η δε απορρέουσα από την οικονομική μεγέθυνση μείωση του χρόνου εργασίας αναδείχθηκε σε σημαντική συνιστώσα της ουτοπίας της. Είναι ενδιαφέρον ότι όσοι θέτουν ως απώτερο στόχο μια κοινωνία που θα εξασφαλίζει πολύ ελεύθερο χρόνο στον καθένα, αποφεύγουν να την περιγράψουν αρκούμενοι σε κοινοτοπίες και γενικολογίες. Απεναντίας, η ανάπαυση και η διασκέδαση δεν μπορεί να θεωρούνται αυτοσκοπός, αλλά η αναγκαία ανάπαυλα για να επανέλθουμε φρέσκοι στη δημιουργική ζωή. Η παραγωγή μετράει, όχι η ληθαργική κατανάλωση. Οι άνθρωποι χρειάζεται να εμπλέκονται στην παραγωγή πραγμάτων, να παλεύουν για το καινούργιο. Η αχαλίνωτη κατανάλωση είναι νοσηρή: δεν μπορούμε όλη τη μέρα καθηλωμένοι μπροστά σε μια οθόνη

¹ Όπως εξηγείται στο κεφ. 9, αφετηρία του Φελπς είναι η αριστοτελική «ευδαιμονία» την οποία αποδίδει ως «flourishing». Ο Gregory Vlastos και άλλοι μετά από αυτόν μετέφρασαν την «ευδαιμονία» με το «happiness», ο John Cooper υιοθέτησε το «flourishing» (προσωπική, ψυχική άνθηση/ευρωστία/ακμαιότητα) που είχε προτείνει η G. E. M. Anscombe, ορισμένοι χρησιμοποιούν το «fulfilling» (πληρότητα), άλλοι διαφορετικές λέξεις ανάλογα με τα συμφραζόμενα – τακτική που ακολουθείται και εδώ. Πάντως, τα ευημερία (prosperity) και ευζωία (well-being) αναφέρονται σήμερα κυρίως στα υλικά αγαθά.

να παίζουμε βιντεοπαιχνίδια, να καταπίνουμε πληροφορίες και εικόνες, να παρακολουθούμε τηλεοπτικές σειρές· δεν μπορούμε να πηγαίνουμε συνεχώς στο θέατρο και το γήπεδο. Με άλλα λόγια, ανάγοντας την καινοτομία σε αυτόνομο στόχο και όχι σε μέσο για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, η σύγχρονη οικονομία μάς παρέχει τα μέγιστα οφέλη, όχι ως καταναλωτές, αλλά ως παραγωγούς και εργαζόμενους.

Παρά ταύτα, λέγεται πως σε κανέναν δεν αρέσει ο ανταγωνισμός, πως μια πλήρως αξιοκρατική κοινωνία θα ήταν αβίωτη (J.-P. Duruy), πως εντέλει «το καλύτερο από όλα τα κέρδη του μονοπωλίου είναι η ήσυχη ζωή» (John R. Hicks). Λίαν δημοφιλείς όροι στην τρέχουσα ρητορεία των πολιτικών και οικονομολόγων, η καινοτομία και η επιχειρηματικότητα πράγματι δεν είναι προσφιλείς σε πολλούς. Αμφότερες σημαίνουν ταξίδι στο ουσιαστικώς άγνωστο και ανάληψη κινδύνων που καμιά ασφαλιστική εταιρεία δεν δέχεται να ασφαλίσει. Εσφαλμένες αποφάσεις και κακοτυχία μπορούν να φέρουν την προσωπική καταστροφή. Από τον αδυσώπητο ανταγωνισμό, την ανασφάλεια και την εκμετάλλευση εκπήγασε η αντίδραση στον καπιταλισμό.

Όντως, σχεδόν ταυτόχρονα με την ανάδυση της σύγχρονης καπιταλιστικής οικονομίας εμφανίζονται δύο αντίπρωροι άνεμοι, ο σοσιαλισμός και ο κορπορατισμός (συντεχνιασμός). Πολλές σελίδες κριτικής αφιερώνει ο Φελπς στον σοσιαλισμό, πρωτίστως στην ακραία εκδοχή της πλήρους κρατικοποίησης των μέσων παραγωγής και δευτερευόντως στην πιο ήπια των κρατικοποιημένων επιχειρήσεων και του γαλλικού διευθυντισμού (*dirigisme*). Ωστόσο, ο πραγματικός του αντίπαλος είναι ο δεσπότης στην Ευρώπη κορπορατισμός, ο οποίος, με λιγότερο πρωτόγονο τρόπο, δεν άφησε επίσης άθικτη και την αμερικανική οικονομία. Γιατί; Διότι, δημιουργώντας μια ανταγωνιστική της αγοράς παράλληλη οικονομία, αποτελεί πρόσθετη πηγή διακινδύνευσης, άρα περαιτέρω αποθάρρυνσης της καινοτομίας.

Ο κορπορατισμός έχει βαθιές ρίζες στην ανθρώπινη ιστορία, συγκροτημένα όμως διατυπώθηκε από τον Ferdinand Tönnies και αποτυπώθηκε στην πολιτική του Μπίσμαρκ στα τέλη του 19ου αιώνα, ως αντίδραση στα δεινά που προκαλούσαν ο οικονομικός ανταγωνισμός και η αστάθεια της απασχόλησης. Πάντως, στην πιο ολοκληρωμένη μορφή υλοποιήθηκε στη μουσολινική Ιταλία. Η ιδέα ήταν απλή: θα έπρεπε να εναρμονιστούν οι αντιτιθέμενες επιδιώξεις των μεγάλων ομάδων συμφερόντων, τ.έ. από τη μια όσοι επιζητούσαν μεγαλύτερο μερίδιο στον παραγόμενο πλούτο, και από την άλλη όσοι απεχθάνονταν την προοπτική της σοσιαλιστικής ισοπέδωσης. Το εναρμονισμένο σύστημα των μεγάλων μονοπωλιακών ή ολιγοπωλιακών ενώσεων, οι λεγόμενοι «κοινωνικοί εταίροι» (ομοσπονδίες και συννομοσπονδίες εργοδοτών και εργαζομένων), θα έλυνε τις συγκρούσεις μεταξύ εργοδοσίας και εργασίας υπό την εποπτεία του κράτους και με τη συνδρομή μο-

νοπωλιακών τραπεζών. Τοιουτοτρόπως, τα δεινά του καπιταλισμού θα αποτρέπονταν, η δε επίτευξη καλύτερων οικονομικών αποτελεσμάτων θα προέκυπτε ως άμεσο, φυσικό παράγωγο αυτής της συνεργασίας.

Δυστυχώς, δεν μπορείς να έχεις και την πίτα ολάκερη και τον σκύλο χορτάτο: δεν μπορείς να εξασφαλίσεις συγχρόνως και υψηλό επίπεδο ασφάλειας από τις επιχειρηματικές διακυμάνσεις και εύρωστη εγχώρια καινοτομία. Η κορπορατιστική οικονομία μάλιστα δεν εξασφαλίζει ούτε μεγαλύτερη παραγωγή πλούτου και συναρπαστική ζωή, ούτε εντέλει δικαιοσύνη. Ο Φελπς εδράζει τούτο τον ισχυρισμό του αντιπαραθέτοντας τις διαχρονικές επιδόσεις της αμερικανικής οικονομίας μέχρι το τελευταίο τρίτο του 20ού αιώνα –το πρότυπο της νεωτερικής οικονομίας– και της κοινοτιστικής-κορπορατιστικής οικονομίας των χωρών της ηπειρωτικής Ευρώπης που πίστεψαν ότι μπορούν να εξασφαλίσουν στο διηνεκές συγχρόνως ταχεία αύξηση της παραγωγικότητας, καλές εργασιακές συνθήκες και χαμηλή ανεργία.

Αναφερόμενος ειδικά στην Ελλάδα σημειώνει ότι οι παθογένειές της οφείλονται στις κυρίαρχες πεποιθήσεις και αξίες της ελληνικής κοινωνίας, το δε μείζον πρόβλημά της είναι ο διάχυτος κορπορατισμός (E. Phelps, «What Greece Needs to Prosper», *Project Syndicate*, 06.08.2015, <<https://goo.gl/SiuEFm>>). Η ελληνική οικονομία πάσχει συνολικά. Ο δημόσιος τομέας έχει διαποτιστεί με τον πελατειασμό και την παρεοκρατία, πολύ περισσότερο από κάθε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Εξίσου σοβαρά προβλήματα υπάρχουν στον ιδιωτικό τομέα, κυρίως η επίδραση των κατοχυρωμένων συμφερόντων, καθώς και η νοοτροπία και οι συμπεριφορές των επιχειρηματικών και πολιτικών ελίτ. Θεωρώντας προφανές ότι η λιτότητα δεν ευθύνεται για την ασθένεια της χώρας, ισχυρίζεται ότι ούτε περισσότερες δαπάνες, ούτε η αναδόμηση ή/και η διαγραφή του χρέους αποτελούν ουσιαστική θεραπεία. Τέτοια φάρμακα, αργά ή γρήγορα, θα αναβίωναν τον αποχαυνωτικό κορπορατισμό. Μόνο δομικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες θα ξηλώσουν κορπορατιστικές δομές και πρακτικές που εμποδίζουν την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα, και η διαπαιδαγώγηση σε ένα πνεύμα δημιουργικότητας μπορούν να αναστρέψουν τα πράγματα. Σημειωτέον, όμως, ότι ο Φελπς έβλεπε «ενθαρρυντικά σημάδια» ότι ο ΣΥΡΙΖΑ θα υιοθετούσε τέτοιες μεταρρυθμίσεις, υποτιμώντας τον εγγενή στο κόμμα αυτό κορπορατισμό. Τούτη η εσφαλμένη εκτίμηση προστίθεται σε όσες και άλλοι νομπελίστες οικονομολόγοι διατύπωσαν κατά καιρούς, καταδεικνύοντας ότι μια μακροσκοπική θέαση της ελληνικής κοινωνίας είναι ανεπαρκής για ορθές αξιολογήσεις της κατάστασής της.

Τα μεγαλεπήβολα έργα προκαλούν ισχυρές αντιδράσεις, και η *Πρόδος για Όλους*, που κάποιοι έφθασαν να τη συγκρίνουν με τον *Πλούτο των Εθνών*, δεν κρύβει τις φιλοδοξίες της. Ορισμένοι, λόγου χάριν η Margaret Jacob και ο Joel Mokyr, θα αντέτειναν ότι υποτιμά την επιρροή της επιστήμης στις καινοτομίες –

ένα ζήτημα που εξακολουθεί να διχάζει τους ιστορικούς της βιομηχανικής επανάστασης: η Mariana Mazzucato και ο William Janeway ότι αγνοεί τη συμβολή του κράτους στην καινοτομία· ο Charles Feinstein ότι υπερτιμά τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου στον 19ο αιώνα· η Diane Coyle ότι οι μειωμένες επιδόσεις των αναπτυσσόμενων οικονομιών τις τελευταίες δεκαετίες έχουν να κάνουν κυρίως με προβλήματα μέτρησης του ΑΕΠ.

Ο αντίλογος αυτός δεν στερείται βάσεως. Πιστεύω, όμως, πως πρόκειται για ζήτημα προτεραιοτήτων και έμφασης. Ο Φελπς ξεκινά από δύο ευρύτατα αποδεκτές απόψεις. Πρώτον, η πολυπαραγοντική παραγωγικότητα είναι ο καλύτερος διαθέσιμος δείκτης προκειμένου να εκτιμήσουμε τις επιπτώσεις της καινοτομίας και της τεχνολογικής αλλαγής στην οικονομική μεγέθυνση. Δεύτερον, ο μόνος γνωστός τρόπος για τη μακροχρόνια αύξηση της παραγωγικότητας είναι η καινοτομία.

Εντούτοις, δεν εμπλέκεται άμεσα στην τρέχουσα διαμάχη τεχνο-αισιόδοξων και τεχνο-απαισιόδοξων όσον αφορά τη ζοφερή προοπτική μιας μακραιώνης στασιμότητας. Η προσοχή του εστιάζεται αλλού. Μολονότι εκθειάζει τον Τζ. Σουμπέτερ για τον διαχωρισμό επιστήμης και καινοτομίας, δεν διστάζει παράλληλα να τον χαρακτηρίσει *Αυλητή του Χάμελιν* διότι, εξαιτίας του επιστημονισμού του, εξέπεμψε το παραπλανητικό μήνυμα ότι οι επιχειρηματίες δρέπουν έτοιμες επιστημονικές ανακαλύψεις και τις μετατρέπουν σε χρήσιμα προϊόντα.² Η έμφαση του Φελπς δίνεται στον οικονομικό δυναμισμό. Μια χώρα μπορεί να έχει υψηλές οικονομικές αποδόσεις δίχως οικονομικό δυναμισμό. Επί παραδείγματι, οι μεταπολεμικές ευρωπαϊκές οικονομίες έζησαν μια «λαμπρή τριακονταετία» χάρη στην αξιοποίηση των καινοτομιών που είχαν αναπτυχθεί από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Εξάλλου, η καινοτομία μπορεί να συνυπάρχει με χαμηλή παραγωγικότητα, το δε διεθνές εμπόριο και η εισροή επενδύσεων μπορούν να μετριάσουν την έλλειψη παραγωγικότητας.

Αναπάντητο παραμένει το ερώτημα αν θα υπάρξουν στο ορατό μέλλον τεχνολογικές επαναστάσεις (τέτοια, λόγου χάριν, υπήρξε ο ηλεκτρισμός, όχι όμως η πυρηνική ενέργεια), διότι αυτές επηρεάζουν καταλυτικά το σύνολο της οικονομίας. Ούτως ή άλλως, ο Φελπς πιστεύει ότι κάθε κοινωνία που δεν έχει διαπαιδαγω-

² Αυτός είναι ο Σουμπέτερ της *Θεωρίας της Οικονομικής Ανάπτυξης* που δημοσιεύθηκε το 1912, αλλά στο *Καπιταλισμός, Σοσιαλισμός και Δημοκρατία* (1942) αναγνωρίζει τη χρησιμότητα των βιομηχανικών εργασιών για την παραγωγή καινοτομιών – δύο αρχέτυπα της καινοτομικής δραστηριότητας, γνωστά ενίοτε ως Mark I και Mark II. Από τη μια, βρίσκονται οι «ηρωικοί» επιχειρηματίες, οι οποίοι δημιουργούν νέες επιχειρήσεις με εξωτερική χρηματοδότηση, αμφισβητώντας ποικιλοτρόπως την κυριαρχία εδραιωμένων επιχειρήσεων, αλλά υπό καθεστώς μικρής προστασίας των κερδών από την καινοτομία από την άλλη, οι εδραιωμένες εταιρείες οι οποίες επενδύουν σημαντικά ποσά σε Έρευνα και Ανάπτυξη, υπό καθεστώς μεγάλης ικανότητας προστασίας που αποφέρει μονοπωλιακές αποδόσεις.

γήσει τους πολίτες της με την ιδέα της καινοτομίας, που δεν τους έχει εμφυσήσει τη διάθεση για την ανάληψη κινδύνων, μακροχρόνια δεν μπορεί να αποφύγει τη στασιμότητα. Οι απόψεις αυτές φαίνεται ότι κερδίζουν έδαφος, κρίνοντας και από το υπό έκδοση βιβλίο *The Complacent Class* του Tyler Cowen, το οποίο υποστηρίζει ότι το νεύρο που ανέκαθεν χαρακτήριζε την αμερικανική οικονομία παραχώρησε τη θέση του στον εφησυχασμό και την αποφυγή της αλλαγής.

Το συμπέρασμα απορρέει άμεσα: ό,τι αντιστρατεύεται τη δημιουργία μαζικής εγχώριας καινοτομίας, ό,τι στερεώνει το καινοτόμο και δημιουργικό πνεύμα, ό,τι υπονομεύει το πολιτισμικό υπόβαθρο επί του οποίου εδράζεται, είναι αντιδραστικό. Η κύρια απειλή προέρχεται στις μέρες μας από την υποτροπίαση των παραδοσιακών αξιών (η οικογένεια, η κοινότητα και το κράτος υπεράνω του ατόμου), που εκπορεύονται εξ αριστερών και εκ δεξιών του πολιτικού φάσματος εν ονόματι ενός δήθεν ανθρωπισμού, και άμεσα ή έμμεσα αμφισβητούν το σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα, δηλαδή το μόνο γνωστό έως σήμερα σύστημα που επιτρέπει στα άτομα να δημιουργούν, να αναλαμβάνουν κινδύνους, να επινοούν καινούργια πράγματα, να επιδιώκουν την αυτοπραγμάτωσή τους. Ο κατά Φελπς καπιταλισμός δεν είναι επιθυμητός κυρίως επειδή παρέχει ευκαιρίες πλουτισμού και ανάπτυξης, αλλά επειδή προσφέρει δυνατότητες ατομικής τελείωσης. Εύλογα, επομένως, συντάσσεται με όσους (μεταξύ των οποίων η Χίλαρι Κλίντον) καταδικάζουν τον βραχυπροθεσμισμό (*short-termism*) –τη λογική του «τριμηνιαίου καπιταλισμού» που εστιάζεται στα βραχυπρόθεσμα συμφέροντα των μετόχων– ο οποίος έχει εξελιχθεί σε γάγγραινα της καινοτομίας.

Ανεπιφύλακτα ταγμένος υπέρ της ελεύθερης οικονομίας, ο Φελπς βρίσκεται ωστόσο μακριά από τον νεοφιλελεύθερο φονταμενταλισμό, και ακόμη μακρύτερα από τον εξτρεμιστικό (και σεχταριστικό) ελευθεριασμό των φον Μίτς, Άνν Ραντ Μάρεϋ Ρόθμπαρτ και των επιγόνων τους. Δεν υπάρχει κανένας σωτήριος δαίμονας στις αγορές: μπορεί να καταρρέουν, και έχουν καταρρεύσει επανειλημμένως. Συνεπώς, όσο ανεργάτιστη ακούγεται η απόρριψη του καπιταλισμού από τους μεν, άλλο τόσο αφελής ηχεί η δοξολογία του από τους δε. Επιπλέον, γνωρίζει καλά πως η αξιολόγηση του καπιταλισμού δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στο κριτήριο της αποτελεσματικότητας, διότι οι ελεύθερες ενέργειες κάποιων μπορούν να έχουν αρνητικές συνέπειες σε άλλους. Ως εκ τούτου, πολύ πιο οικεία θα πρέπει να αισθάνονται με τις θέσεις του όσοι αναζητούν ενδιάμεσους δρόμους, λόγου χάριν οι υποστηρικτές του «νεοκλασικού φιλελευθερισμού» – μια πρόσφατη φιλοσοφικο-πολιτική τάση, γνωστή και ως *Bleeding Heart Libertarianism*, που επιχειρεί να συνδυάσει τις ελεύθερες αγορές και την κοινωνική δικαιοσύνη αξιοποιώντας αντιστοίχως το έργο των Χάγιεκ και Ρωλς.

Εν πάση περιπτώσει, τα έθνη μπορούν και πρέπει να ανακτήσουν τον δυναμισμό τους. Ασφαλώς απαιτούνται κρατικές παρεμβάσεις, αλλά δεν επαρκούν.

Χρειάζεται αλλαγή στις νοοτροπίες, απαιτείται μια πολιτισμική αλλαγή, η οποία θα απωθήσει τις προνεωτερικές αξίες που επανεμφανίστηκαν επιθετικά τις τελευταίες δεκαετίες υπό τον μανδύα του αριστερού και δεξιού λαϊκισμού, και θα ξαναζωντανέψει τις αξίες της νεωτερικής οικονομίας. Μολονότι ο Φελπς προτείνει ορισμένες θεσμικές και ρυθμιστικές παρεμβάσεις προς αυτή την κατεύθυνση με κεντρικό άξονα την ελαχιστοποίηση της επιρροής των ειδικών συμφερόντων, πρωτίστως θέλει να αναδείξει το πνεύμα που (θα πρέπει να) διέπει μια σύγχρονη οικονομία. Δεν είναι δουλειά του επιστήμονα οι προγραμματικές διακηρύξεις και οι εφαρμοστέες πολιτικές· εμπνευσμένοι πολιτικοί θα πρέπει να υλοποιήσουν αυτή τη μεγάλη αλλαγή.

Δύσκολο έργο, που είναι ακόμη δυσχερέστερο στην καταδυναστευμένη από τον κρατισμό και κορπορατισμό χώρα μας. Η (βίαιη) αποδόμηση του ιδεοσυστήματός μας ότι θα ζούμε εις το διηνεκές περιβεβλημένοι από τη στοργή του κράτους-πατερούλη και η εξάχνωση των ψευδαισθήσεων της εσαεί ευημερίας παρήγαγε μια αμυντική στάση που εξελίχθηκε βαθμηδόν σε ιδιότυπη ακηδία. Οι μεταρρυθμίσεις είναι μεν εκ των ων ουκ άνευ για την ανασυγκρότηση της χώρας, αλλά ανεπαρκείς αν δεν αλλάξουν οι δεσπόζουσες αξίες. Τίποτα το καινοφανές δεν υπάρχει σε όλα αυτά· αρκετοί τα έχουν επισημάνει κατά καιρούς. Αυτό που έλειπε από την επιχειρηματολογία τους ήταν ένα συνεκτικό πλαίσιο. Η *Πρόοδος για Όλους* καλύπτει ακριβώς αυτό το κενό.

Κώστας Π. Αναγνωστόπουλος
Αθήνα, 2017

